

УДК 945

О. І. Босак

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСДП НА СТОРІНКАХ ГАЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Видання УСДП і ППСД, а також галицька періодика кінця ХІХ – початку ХХ ст. (газети “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”, “Борба”, журнали “Народ”, “Громадський голос”, “Prasa”, “Narzęd”, “Głos” та ін.) містять матеріали про становище Галичини цього періоду, розгортання робітничого руху й зародження галицького соціал-демократизму, про ситуацію в радикальній партії, виникнення УСДП, її діяльність, ідейно-політичне обличчя й складні взаємовідносини з ППСД, про наростання кризових явищ і їх подолання.

Аналіз періодики дає змогу детально простежити хроніку партійних і міжпартійних подій та їх резонанс, вплив соціал-демократії на події місцевого й загальнодержавного рівнів, краще охарактеризувати суспільно-політичну діяльність провідних партійних діячів. Об’єктивне висвітлення

ВИДАВНИЧА СПРАВА І РЕДАГУВАННЯ

історії УСДП стало можливим лише за умов незалежної України. Саме в 90-х – на початку 2000-х рр. були написані дослідження з історії соціал-демократичного руху О. Жерноклеєвим, загальні праці з історії Галичини австрійського періоду М. Кугутяком, О. Красівським, Я. Грицаком, О. Сухим, в яких після тривалого періоду фальсифікацій та замовчування знаходимо об'єктивно виважені оцінки як окремих акцій і заходів, що їх організувала УСДП, так і ролі її політичних лідерів та партії в цілому суспільно-політичному житті [1–7].

У 70-х рр. XIX ст. у Галичині сформувалася демократична течія, яку очолили І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький і до якої примикали інші видатні діячі суспільного руху. Після виходу з ув'язнення І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький почали видавати демократичні друковані органи – насамперед “Громадський друг”, а після його заборони “Дзвін” і “Молот”. Важливу роль у пробудженні свідомості робітників відіграла газета “Ргаса”, яка почала виходити з 1878 року. Тоді ж було створено міжнародний редакційний комітет, до складу якого увійшли І. Франко, М. Павлик та ін. Легальне видання стало базою для масової агітації, завдяки йому можна було публікувати статті суспільно-політичного змісту. Редакція стала організаційним осередком. На порядку дня постало питання про об'єднання галицьких робітників в єдину організацію, внаслідок чого була утворена 1890 р. Русько-українська радикальна партія.

Ситуація в українському суспільно-політичному житті Галичини в 90-х рр. минулого століття була складною. Нові ідейно-політичні заходи у розв'язанні національних і соціальних проблем, які вкорінилися в галицькому суспільно-політичному русі, вели до зламу застарілих організаційно-політичних форм. Розмежування сил охопило всі українські політичні організації Галичини. Особливої гостроти набрало політичне протистояння різних груп у середині радикальної партії, в якій викристалізувалися три основні фракційні групи: власне радикальна, яку очолили М. Павлик, К. Трильовський і Л. Бачинський; соціал-демократична, очолювана Р. Яросевичем, М. Ганкевичем і М. Новаковським; і національно-демократична (В. Охримович, Є. Левицький, В. Будзиновський).

Починаючи з 1893–1894 рр., співвідношення сил поступово починає змінюватися на користь “молодих”. Так, на їх вимогу до складу редакції часопису “Народ” було введено В. Охримовича, а редагувати газету “Громадський голос” замість М. Павлика став В. Будзиновський, який незабаром почав редагувати ще одне партійне видання – газету “Радикал”. Так, після припинення видань “старших” радикалів (“Народ”, “Хлібороб”) уся партійна преса опинилася в руках “молодих”. У часописі “Народ” спочатку друкувалася праця “Україна ітдента”, проте ідеї, котрі Ю. Бачинський проголосив у ній, були настільки нові й сміливі, що злякали навіть таких велетнів духу, як М. Павлик, М. Драгоманов, І. Франко, які вирішили не друкувати цієї праці до кінця.

Часопис галицької соціал-демократії “Земля і воля”, аналізуючи значення діяльності Ю. Бачинського, писав: “В цій книжці Ю. Бачинський впе-

рше проголосив ідеал політичної незалежності українського народу і довів з такою переконуючою силою необхідність боротьби всього українського загалу за здійснення цього ідеалу і певність перемоги цієї боротьби, що коли ця книжка дісталась до рук українського загалу, в його умах dokonався правдивий переворот" [13].

17 вересня 1896 р. побачив світ "Pоклік do робітників Rusyniв", який підписали "молоді" радикали М. Ганкевичі, Є. Левицький, "старі" радикали І. Франко, М. Павлик та робітники М. Бориславський, І. Глинчак, М. Котилляк, Ю. Сидорак. "Поклик..." повідомляв про намір створити окрему українську соціал-демократичну партію.

З 1 січня 1897 р. почав виходити друкований орган українських соціал-демократів – газета "Робітник", яка друкувалась українською мовою латинським шрифтом (видавець І. Глинчак, фактичний редактор М. Ганкевич). Українські робітники в містах Східної Галичини були значною мірою спольшені, тому перший номер цього часопису друкувався латинським шрифтом. У програмній статті "Наші сили" наголошувалося на значенні новітнього робітничого руху й на меті прагнень соціал-демократії, заявлялося, що УСДП стоїть на основі програми гайнфельдського з'їзду австрійської соціал-демократії (1889 р.) [16].

Остаточне створення української соціал-демократичної партії відбулося 17 вересня 1899 р. на конференції, в якій взяли участь Р. Ярославич, М. Ганкевич, Ю. Бачинський, С. Вітик, І. Возняк, Степан і Петро Новаківські, Я. Остапчук, А. Шмигельський.

Радикальна партія розкололась, і її колишні члени утворили соціал-демократичну й націонал-демократичну партії, а частина залишилася на радикальних позиціях.

Перші роки ХХ ст. для УСДП Галичини і Буковини проходять під знаком її організаційного зміцнення. З 1 січня 1900 р. почав видаватися друкований орган партії – двотижневик "Воля", редактором якого був Микола Ганкевич. Тираж газети складав 300 примірників. Уже в першому номері, у передовій статті, наголошувалося на тому, щоби міжнародна єдність пролетаріату розвивалась вповні, треба аби кожен народ був паном у своїй хаті. Чітко зорганізована робота партійної преси – запорука організаційної діяльності партії та її агітаційної роботи. сильна зброя для партій у боротьбі з противником. „Добра партійна преса, – підкреслював Ю. Бачинський, – є найкращим засобом, що відтворює і скріплює солідарність між робітничим класом, вливаючи між членів партії одну думку, одні спільні бажання і в той самий спосіб творить в них одну міцну, сильно зв'язану з собою громаду, громаду борців за спільну ідею, готових жертвувати один за всіх, а всі за одного"[10].

Орган УСДП "Воля" спочатку виходив систематично – по 24 примірники щороку, у 1903 р. друкувався нерегулярно, а в 1904 р. був тимчасово призупинений. Відновила свій вихід газета з 1 квітня 1905 р. (у цьому році було вихушено 18 номерів). Призупинення випуску "Воли" дало привід поль-

ВИДАВНИЧА СПРАВА І РЕДАГУВАННЯ

ському історикові В. Найдус побачити в діяльності УСДП “короткий період застою” [8]. Але це не так. Упродовж цього часу тривав процес, коли українські соціал-демократи діяли в справі виконання поставленого завдання: “Хто хоче свободи слова, свободи віч і зборів, свободи друку, свободи стоваришень, хто хоче рівного і загального виборчого права, хто хоче охоронного робітничого законодавства, – як зазначав тижневик, – цей не знайде кращого союзника, як соціал-демократи” [10].

У цей час виступила течія, прихильники якої відстоювали необхідність організування українського міського пролетаріату й закликали партійне правління до самостійної роботи під прапором партії. Цю опозицію створили робітники й студенти, і тому їх усунули від редакторства газети “Воля”. 1 березня 1906 р. вони заснували в Чернівцях своє видання – “Земля і воля”, редактором якого став М. Огородник. З 10 квітня 1906 р. Я. Остапчук почав видавати в Тернополі газету “Червоний прапор”, а В. Левинський – партійний календар “Веселка”. Він прагнув, аби зміст його відображав винятково нову партійну течію і закликав нещадно критикувати позицію попереднього напрямку. До кінця 1906 р. вийшло 43 номери газети “Земля і воля”, що було вдвічі більше за випуск “Волі”. У середині 1906 р. редагування “Землі і волі” було доручено звільненому з видання газети “Воля” В. Левинському. Ці окремі непорозуміння у середині партії були ліквідовані на конференції 1907 року. Разом з тим видання газети “Земля і воля” було вирішено перенести до Львова й зробити її основним органом партії. Газета “Воля” перестала виходити.

Показником зростання впливу партії можуть служити її преса і видавнича діяльність. І дійсно, газета “Земля і воля” почала виходити неймовірним на той час тиражем – 2 тис. примірників (для порівняння: наклад “Волі” складав 300–400 примірників). Нас усі цураються як революціонерів, застерігав Р. Ярославич, і справді “ми хочемо революції – хочемо перетворення існуючого суспільного ладу, щоби на його місці створити новий, більш досконалий”. На його думку, революції неминучі в природі та суспільстві, але вони не мусять бути насильницькими і кривавими: “Не кожна революція мусить бути кровавою, з’єднаною з убивствами і грабіннями, як деякі думають. Протинно, кроваві революції часто залишали після себе небагато слідів, а супокійні революції сягали звичайно глибоше і назавше перевертали існуючий порядок суспільний. Найбільшу революцію зробив плуг”. Тому боротьба в ім’я соціалістичних ідеалів проти гнобителів працюючого люду – це також боротьба за національне визволення, – наголошувалося в статті. Згідно із заявою українського делегата в Берні, ми “змагасмо до того, щоб цілий український народ виробив собі національну волю та політичну самостійність, наша ціль – вільна держава українського люду, українська республіка”. Українські соціал-демократи систематично здійснювали пропаганду ідеї незалежності України. “Хто справді українець свідомий, – читаємо у передовій статті їхнього партійного органу, – той хай на

кожному своєму кроці політичної діяльності пам'ятає про свою остаточну ціль: незалежну, самостійну Україну" [10].

Значну увагу національному питанню приділила конференція УСДП у 1907 році. З доповіддю про найближчі політичні завдання виступив В. Левинський. Він поставив проблему: що таке національне питання і як його розв'язати? Національний гніт, на думку доповідача, це так сказати б паросток соціального [13].

Вимоги запровадження загального виборчого права сягають свого апогею на початку ХХ ст., коли настала криза австрійської політичної системи. Р. Ярославич у статті газети "Воля" дотепно охарактеризував австрійську політичну систему народним висловом: "Був кінь, та об'їздився", виокремивши тим самим конечну необхідність реформ [10]. Упродовж 1905–1906 рр. по всій Австро-Угорщині розгорнулася масова боротьба за загальне виборче право. Ці змагання галичан увінчалися успіхом: 26 січня 1907 р. австрійський уряд прийняв закон про запровадження загального виборчого права на виборах до парламенту й скасування куріальної виборчої системи.

УСДП надавала практичній роботі серед народних мас напередодні виборів величезного значення, про що свідчить прийнята резолюція партійної конференції. Вибори, що наближалися, спричинили в Галичині гарячкову акцію. "Всі політичні стороництва, – відзначає "Земля і воля", – готовляться до завзятої боротьби за своїх кандидатів". Українські соціал-демократи проводили дуже активну передвиборчу агітацію. "Наші часописи, брошури, в щораз більшім числі ідуть під сільські стріхи, – писала газета, – і може в недалекім часі станемо там сильною ногою, закладаючи там сільські політичні та фахові організації" [13].

За короткий час передвиборчої кампанії все ж таки вдалося збільшити популярність соціал-демократів серед населення. По всіх виборчих округах, де були висунуті кандидатури від соціал-демократії, діяли виборчі комітети, які для кращої агітації за цих осіб та їх погляди видавали різні часописи, відозви. Так, у Тернополі за редакцією Я. Остапчука виходив часопис "Червоний прапор", у Дрогобичі за редагуванням В. Коцка і М. Сторонського щотижня друкувався "Підкарпатський голос" (для агітації за С. Вітика), у Бережанах за М. Ганкевича агітував часопис "Робочий люд" українською і польською мовами (редактор В. Гошовський). Бучацький виборчий комітет видав вичерпну агітаційну відозву за кандидатуру Р. Ярославича, а в Чернівцях вийшла газета "Виборець", яку редагував О. Безпалко.

Галицькі вибори без розбоїв і шахрайства немислимі, але таких, як відзначала газета "Земля і воля", що відбулися, наприклад, під час сеймових виборів на Богородчанщині, мабуть, ще не бачило галицьке сонце. Понад дві тисячі громадян були позбавлені прав голосування, тому що їхніх прізвищ не було у виборчих списках. "Не побили нас, – говорив один з виборців, – бо побити нас ніхто не в силі! Нас обікрали, обграбували!". Кульмінаційним у масовій кампанії за реформу виборчої системи, яка проходила по всій Гали-

ВИДАВНИЧА СПРАВА І РЕДАГУВАННЯ

чині, став 1910 рік і здебільшого саме галицька соціал-демократія вела за собою в цій боротьбі населення. 29 жовтня 1910 р. соціал-демократична преса опублікувала спільну відозву українських і польських соціал-демократів, яку підписали Вітик, Гудец, Діаманд, Ліберман, Марачевський, Остапчук. Звертаючись до громадян, депутати наголосили на тому, що демократична виборча сеймова реформа – це лише перший, навчальний постулат біжучої хвилини, бо вона має ще більше, ще далекоглядніше значення – це повалення шляхетського сейму, сейму привілеїв й олігархії, це боротьба за народний сейм і крайовий парламент, в якому український і польський народи самі вирішуватимуть свою долю [13].

У 1911 р. було розпущено австрійський парламент, і в червні відбулися нові вибори. Соціал-демократи поклали великі сподівання на парламент і виборчу кампанію з метою поширення своїх поглядів і залучення до своєї діяльності широкого кола мас. “Нашими лозунгами в цій виборчій боротьбі є прагнення всіма силами зберегти парламентаризм, бо кращої і прогресивної форми, ніж парламент, сьогодні нема”, – наголошував орган польської соціал-демократії [14].

Соціал-демократичні послы провели в парламенті значний обсяг роботи. Вони вносили пропозиції стосовно загального голосування до сейму, пропонували зміни до податкової системи, виступали проти гноблення українців, на захист селян і робітників, проти дорожнечі, за зміну шкільних законів і заснування українського університету у Львові. Соціал-демократія проводила велику агітаційну роботу напередодні виборів. “Виборчою карткою ви рішете, – закликала газета “Земля і воля”, – чи доля робітника чи старість, доля калік, вдів і сиріт має бути забезпечена чи ні, чи хочете суспільного забезпечення”. У день виборів виборчі дільниці перебували під наглядом поліції й армії, тож будь-які прояви невдоволеності виборців рішуче присікалися. Кричаві події відбулися в Дрогобичі, де було 26 осіб вбито і 100 поранено. “В Дрогобичі топтано ногами волю народну”, – проголосив у віденському парламенті С. Вітик [13]. За цей відтинок часу зросла і видавнича справа партії. З 1907 р. орган партії “Земля і воля” став виходити щотижня тиражем 2000 примірників, а “Борба” на Буковині – 1000 примірників. Видавництво “Червоний прапор” випустило шість брошур тиражем 32000 примірників.

Питанню взаємовідносин між українською і польською соціал-демократичними партіями присвячувалась конференція УСДП, проведена 29 січня 1911 р. Тоді було чітко зафіксовано, що взаємовідносини між обома партіями стали ненормальними і що причина їх витікає з соціал-патріотичної ідеології ППСД, з її історичними забобонами і прагненнями бути представником всього робітничого руху Галичини. На конференції відзначалось, що ППСД Галичини і Сілезії, як і ППС, прагне незалежності Польщі, але не в етнографічних межах, а в історичних кордонах. Отже, із стану історичної Польщі вона веде свою національну політику на території Східної Галичини і через призму цих історичних пересудів розглядає польсько-українську проблему та її конкретні питання.

Як відреагували на події в УСДП різні політичні партії, друковані видання? Австрійський соціаліст О. Бауер у статті “Галицькі партійні з’їзди”, опублікованій в газеті “Der Kampf”, так охарактеризував ці два напрями: “Якщо М. Ганкевич, С. Вітик і Т. Мелень бажають вести дружні відносини з соціалістами інших народів, зокрема польськими, то напрямок, репрезентований В. Левинським, Ю. Бачинським і Я. Остапчуком, здійснює обережний тон відносно польської соціал-демократії [14]. Видатний буковинський соціаліст О. Безпалко так визначив це становище: “Сецесія IV партійного конгресу УСДП і розбиття української партії є тільки наслідком нездорових відносин у середині самої партії” [9]. Буковинська соціал-демократична “Борба” присвятила становищу в УСДП, що склалося після IV з’їзду, редакційну статтю, в якій зазначала, що Т. Мелень і С. Вітик прагнули протиставити свою волю волі майже всіх українських соціалістів, зібравши на з’їзд несвідомих людей, котрі не мали права бути делегатами. “Такого конгресу, – говориться в газеті, – ми не можемо вважати за соціалістичний конгрес” [9].

Про причини розколу в УСДП, її кризовий стан багато писав один із лідерів опозиції В. Левинський. У статті “Розкіл української соціал-демократії” він обґрунтовує ідею, що до 1907 р. соціалізм української соціал-демократії носив характер селянського соціалізму, оскільки вона до цього часу діяла виключно на селі, і був зафарбований революційною ідеологією незначної жменьки інтелігенції, котра стояла на його чолі. Після 1907 р., “коли українська соціал-демократія кинулася до міст, додаючи в містах головну територію для своєї роботи, український соціалізм носить характер робітничого, пролетарського соціалізму” [11].

Кризовий стан УСДП характеризує Т. Мелень у статті “Націоналістична істерія”, розміщеній у львівській газеті “Głos” – органі польської соціал-демократичної партії. Він вважає, що два явища “падіння значення партії і негативна діяльність групи пізніших розкольників на з’їзді – взаємопов’язані”. Частина партійних діячів, особливо молодшого покоління, на думку Т. Меленя, виявилися малоспроможними чинити опір атакам ворогів і важким умовам роботи, в яких опинилася партія. Вони не погодилися з тим, що стратегію й тактику потрібно змінювати відповідно до соціально-політичних умов і в процесі ідейної боротьби з націоналістичними партіями втратили здатність орієнтуватися. “Замість того, – відзначає Т. Мелень, – щоб шукати причини кризи в недоліках організаційної роботи, представники партії шукали їх і “віднайшли” у відносинах ППСД до УСДП стосовно тих українських товаришів, які від першого моменту існування української партії керували її діяльністю і працювали у тісному зв’язку з польськими товаришами” [12].

Можна зробити припущення, що даний розкол був виявом миттєвої нестриманості. Це була хвороба зростання, при якій завжди виникають негаразди. І ці організаційні недосконалості й прагнення до здобуття швидких результатів, у поєднанні із складною галицькою специфікою, спричинилися

ВИДАВНИЧА СПРАВА І РЕДАГУВАННЯ

до вияву браку толерантності з обох сторін, що й стало причиною кризового зламу в УСДП. Конфлікт між двома фракціями партії було полагоджено на партійній конференції, що відбулася 1 лютого 1914 р. у Львові. Фактичне об'єднання обох фракцій відбулося на початку березня 1914 р. На з'їзді було вирішено замість газети "Земля і воля" та "Вперед" видавати єдиний центральний орган УСДП – "Праця" [15]. Характерним був той факт, що керівництво польської соціал-демократії поставилося до відновлення єдності УСДП відверто негативно. Незважаючи на запрошення, ППСД не взяла участі в роботі V з'їзду УСДП.

Справа українського університету, як заявляв представник УСДП Т. Мелень, була не лишень культурною справою, але й політичною. Він виокремив ще один дуже важливий політичний аспект боротьби за український університет: зважаючи на те, що більшість українського народу живе за кордоном під ярмом царського деспотизму, український університет у Львові стане одним із вогнищ злуки, спільної праці, стремління до політичного визволення. Він вважав, що цей політичний момент для українських соціал-демократів є надзвичайно важливим і далекоглядним, бо тісно пов'язаний із боротьбою за здійснення політичного заклику – вільної незалежної України.

Українські соціал-демократи виступали за багатопартійну політичну систему в Австро-Угорщині. Бути соціалістом, на їх думку, це не означає ладити перемогу якоїсь одної партії, а дати владу в руки народу. Соціал-демократи дуже сподівалися, що ті великі суспільні реформи, які розробляються в парламенті, повинні в Австрії стати дійсністю [13]. На жаль, через певні обставини їхні сподівання не завжди здійснювалися.

1. Грицак Я. Молоді радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наук. тов. ім. Т. Шевченка. 1991.
2. Грицак Я. До генези ідеї політичної самостійності України // Культурна спадщина, національні свідомість, державність. Вип.1. К., 1992.
3. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899–1918). Івано-Франківськ, 1997.
4. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: Нарис історії (1899–1918). К., 2000.
5. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000.
6. Кугутяк М. Галичина: Сторінка історії: Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст.–1939 р.). Івано-Франківськ, 1993.
7. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ–початку ХХ ст. Львів, 1997.
8. Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska. W-wa, 1983. s. 391.
9. Борба – 1912 – 15.04; 1911–15.12.
10. Воля – 1900–1.01; 1903–1.04; 1906–15.02; 1902–15.10; 1901–15.01; 1900–1.01; 1901–15.11; 1902–15.01; 1907–15.05
11. Вперед – 1912–9.05.
12. Głos – 1912–11.01.
13. Земля і воля – 1911–06.-11; 1907–27.06; 1907–23.02; 1907–1.03; 1907–1.05; 1907–15.05; 1908–12.03; 1910–29.10; 1911–28.05; 1911–5.02; 1912–22.06; 1909–16.01; 1910–25.03.
14. Naprzód – 1911–11.04; 1912–10.01.
15. Праця – 1914 – 1.04.
16. Robitnyk – 1897–01.